

УДК 378.6:316.343.653.03:159.947.23

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ З ЕКОНОМІКИ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Муза Вієвська

Криворізький економічний університет

Державного вищого навчального закладу

“Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана”

пр. Карла Маркса, 64, 50000 Кривий Ріг, Україна

Подано аналіз наукової літератури з проблеми формування відповідальності у школярів та студентів, а також розкрито аспекти дослідження формування соціальної відповідальності у майбутніх менеджерів з економіки у системі фахової підготовки.

Ключові слова: відповідальність, соціальна відповідальність, формування соціальної відповідальності у майбутніх менеджерів.

Суттєві зміни, що відбуваються у соціально-економічному житті суспільства та державно-політичної перебудови України, ставлять нові вимоги до таких рис особистості, як активність, самостійність, відповідальність. В умовах переоцінки цінностей та зміни соціальних ідеалів проблема формування соціальної відповідальності у майбутніх менеджерів з економіки стає однією з пріоритетних. Нові соціальні умови потребують персональної відповідальності людини. Суспільству потрібні фахівці, які можуть самостійно приймати рішення та відповідати за свій вибір. Аналіз практики діяльності випускників вищих навчальних закладів економічного профілю свідчить про те, що наявні суперечності між сучасними вимогами до особистості менеджера і рівнем сформованості його соціальної відповідальності як важливої умови, що забезпечує успішне виконання означених вимог. Факти свідчать про те, що частина бізнесменів, підприємців, менеджерів безвідповідально ставиться до своїх професійних обов'язків, недисциплінована, не завжди використовує свій особистісний і професійний потенціал, опинившись у ситуації вибору: отримання прибутку чи здійснення соціальних виплат працівникам, розширення соціального пакету працюючих, приймаючи ті чи інші управлінські рішення, не завжди здатні відповідати за їхні наслідки. Причини вищенаведених явищ ми вбачаємо в недооцінці значущості такої важливої професійної риси особистості менеджера, як соціальна відповідальність, і недостатній роботі

вищих навчальних закладів з її формування в процесі фахової підготовки студентів.

До проблеми відповідальності звертаються представники різних наук, закордонних і вітчизняних. Серед філософів потребують уваги дослідження таких науковців: Е. Фромм, 1964; Є. Рудковський, 1979; М. Бахтін, 1986; Т. Розова, 1988; Ю. Кладов, 1989; В. Шаповалова, 1989; І. Мішуров, 1991; О. Коломак, 2006; В. Купцов, 2006 та інші, які розглядають сутність людини та співвідношення між її свободою і відповідальністю.

Значний внесок зроблено психологами А. Крупнов, 1987; К. Абульханова-Славська, 1995; А. Брушлінський, 1995; В. Прядеін, 1995; С. Баранова, 2004; О. Мухлихіна, 2007 та інші. У психологічній літературі відповідальність розглядають як психічний стан особистості (Б. Ананьєв, І. Божович, О. Ковальов, О. Леонтєв, В. Мясичев, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе). Психологи (К. Абульханова-Славська, І. Бех, С.В. Баранова, Л. Божович, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтев, К. Муздибаєв, М. Савчин, А. Маслоу, Ж. Піаже, К. Роджерс, Дж. Роттер, Л. Колберг, К. Хелкома та ін.) кваліфікують відповідальність як одну із генералізованих рис особистості, як результат інтеграції всіх її психічних функцій та об'єктивного сприйняття нею навколишньої дійсності, вольового ставлення до обов'язку.

Проблему відповідальності розглянуть у працях учених як соціальну категорію (С. Анісімов, Л. Архангельський, С. Болотов, Л. Грядунова, В. Ігнатовський, О. Плахотний, О. Слобідський, І. Торунцова, Н. Фокіна, М. Цвітаєва, Б. Яковлев).

У юриспруденції її досліджували Н. Дубінін, В. Кудрявцев, 1989; Е. Родіонова, 2007 та інші, у соціології: Л. Шихова, 1986; Є. Мусасєв, 1988; Б. Цветкова, 2005; О. Будкіна, 2006; І. Абрамян, 2007 та інші.

Серед педагогів значний внесок зробили Р. Хмелюк, 1978; Т. Лисенко, 1983; Л. Паштов, 1984; А. Медведиків, 1985; О. Петрухіна, 1987; Н. Мінкіна, 1990; П. Дворов, 1992; Н. Огрєніч, 1997; О. Шушеріна, 1999; Р. Солнишкіна, 2002; В. Тернопільська, 2003; Н. Антіпіна, К. Байбеков, О. Бобкова, 2004; С. Васильєв, О. Шахова, 2006; О. Кривошеєва, Т. Радикова, 2007 та ін.

Формуванню відповідальності у студентів та школярів присвячені праці Н. Антіпіної, К. Байбекова, О. Бобкової, С. Васильєва, О. Кривошеєвої, Р. Малінаукаса, Н. Огрєніч, Р. Солнишкіної, В. Тернопільської та ін.)

Вивчення й аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження дає підстави стверджувати, що переважна кількість праць присвячена окремим аспектам відповідальності. Здебільшого дослідницьку роботу проводили на базі дошкільних, загальноосвітніх навчальних закладів, у ліцеях та коледжах, фізкультурних та військових вищих навчальних закладах. Про це свідчить тематика захищених кандидатських дисертацій:

- Педагогічні умови формування соціальної відповідальності учнів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт (Н. Огреніч, 1997, Миколаїв);
- Формування соціальної відповідальності у дітей-сиріт (Р. Солнишкіна, 2002, Якутськ);
- Формування соціальної відповідальності старшокласників у позанавчальній діяльності (В. Тернопільська, 2003, Київ);
- Педагогічні умови виховання соціальної відповідальності у старших школярів (О. Бобкова, 2004, Кострома);
- Формування соціальної відповідальності у професійному самовизначенні старшокласників (Н. Антіпіна, 2004, Калінінград);
- Формування соціальної відповідальності у спортсмена: на прикладі командних видів спорту (К. Байбеков, 2004, Тамбов);
- Формування соціальної відповідальності у курсантів військового вищого навчального закладу (С. Васильєв, 2006, Кострома);
- Формування соціальної відповідальності студентів фізкультурного вищого навчального закладу (О. Кривошеева, 2007, Омськ).

Отже, проблема соціальної відповідальності студентів вищих економічних навчальних закладів не знайшла свого відображення у наукових дослідженнях ані російських, ані українських науковців. Не є винятком і підготовка менеджерів. Тобто проблема формування соціальної відповідальності як показника його професіоналізму не одержала належного теоретичного обґрунтування, не розкриті сутнісні характеристики цього складного особистісного утворення, зміст, структурні компоненти і показники, що дають змогу стверджувати про ступінь її сформованості у майбутніх менеджерів з економіки, не визначені шляхи й оптимальні педагогічні умови, які забезпечують результативність вузівського процесу в закріпленні цієї професійно значущої риси особистості майбутніх фахівців.

Актуальність дослідження зумовлена загостренням суперечностей між об'єктивною потребою у розвитку соціальної відповідальності студентів майбутніх управлінців в економіці та недостатніми можливостями сучасної системи їх підготовки, а також між потребою у саморозвитку особистості студента і нинішньою системою вузівського навчання та виховання, спрямованого на реалізацію ідеї соціальної нормованості суб'єкта.

Отже, соціальна значущість, недостатня розробленість проблеми відповідальності у педагогічній науці та гостра практична потреба зумовили необхідність проведення дослідження "Теоретичні та методичні засади формування соціальної відповідальності у майбутніх менеджерів з економіки у фаховій підготовці" на базі нашого навчального закладу та інших вищих навчальних закладів, що готують фахівців з економіки.

Мета дослідження полягала в обґрунтуванні концептуальних основ та розробці методики формування соціальної відповідальності у майбутніх

менеджерів з економіки у фаховій підготовці. Під час проведення дослідження ставили такі завдання:

1. З'ясувати сутність поняття “соціальна відповідальність” та її структури;
2. Обґрунтувати критерії, показники та рівні сформованості соціальної відповідальності у майбутніх менеджерів з економіки у фаховій підготовці;
3. Розробити концепцію формування соціальної відповідальності у майбутніх менеджерів з економіки у фаховій підготовці;
4. Розробити та експериментально перевірити методику формування соціальної відповідальності у майбутніх управлінців;
5. Сформуванати рекомендації щодо формування соціальної відповідальності у майбутніх менеджерів з економіки у фаховій підготовці.

Ми вважаємо, що відповідальність є складною інтегративною властивістю особистості, що характеризується низкою її індивідуально-типологічних особливостей, це обов'язок та готовність суб'єкта відповідати за здійснені дії, вчинки та їхні наслідки. Залежно від характеру санкцій, які застосовують, науковці виокремлюють відповідальність юридичну, матеріальну, моральну, політичну та іншу. Соціальну відповідальність трактують [1–9] як усвідомлене ставлення суб'єкта соціальної дійсності до вимог соціальної необхідності, громадянського обов'язку, соціальних завдань, норм та цінностей, розуміння наслідків діяльності, що здійснюється для певних соціальних груп та особистостей, для соціального прогресу суспільства. Отже, вона репрезентується трьома визначальними ознаками: внутрішньою мотивацією, глибокими знаннями, достатніми уміннями соціально-значущих вчинків, дій та адекватною поведінкою. Соціальна відповідальність охоплює когнітивний, емоційно-мотиваційний та поведінковий компоненти та зумовлюється такими чинниками: усвідомленням важливості норм, обов'язків, зобов'язань на рівні групи, соціуму; усвідомленням власних потреб, мотивів поведінки, ціннісних орієнтацій; усуненням суперечностей між потребою в самопізнанні і недостатнім розвитком вольових рис для її реалізації; наявністю потреби студента у праці, навчанні та вміння працювати та навчатися; сформованість вміння поєднувати особисті інтереси із суспільними; наполегливість у досягненні поставленої мети, виявлення цілеспрямованості у її реалізації, здатність до співпереживання, чутливість до чужого болю, бажання допомагати іншим; утвердження у студентів пізнавальних, організаторських, предметно-перетворювальних умінь та вмінь суб'єкт-суб'єктної взаємодії (уміння спілкуватися й співпрацювати з однолітками, старшими,

викладачами, узгоджувати з ними власні дії, відстоювати власний погляд, емпатійні вміння та ін.).

Як свідчать результати нашого дослідження, ефективність процесу формування соціальної відповідальності значно зросте, якщо студенти, усвідомлюючи значущість такої властивості, будуть зацікавлені в її формуванні, а також будуть створені адекватні до поставленої меті педагогічні умови.

Такими педагогічними умовами науковці визначають зорієнтованість педагогічного процесу у вищому навчальному закладі на підготовку студентів до ефективних дій, спрямованих на формування соціальної відповідальності, усвідомлення студентами необхідності такої підготовки тощо.

Зміст концепції формування соціальної відповідальності формувався у забезпеченні цілісного формування складного особистісного утворення на основі двох аспектного цілепокладання; усвідомлено-емоційного засвоєння професійно-моральних цінностей; реалізації індивідуально-діяльнісного і задачного підходів до організації навчання, шляхом моделювання в навчальному процесі ситуацій, що потребують активних дій в обстановці професійного вибору і творчого вирішення професійних завдань; диференціації навчальних завдань, зумовленою нерівномірністю професійного становлення майбутніх економістів; діалогічного спілкування у процесі імітаційно-ігрового навчання, побудованого на принципах рольової перспективи, педагогічної взаємодії, співпраці і співтворчості в системі “викладач-студент” тощо.

Методологічну та теоретичну основу дослідження становили такі фундаментальні положення і висновки: філософії освіти (В. Андрущенко, Б. Гершунський, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лутай, М. Нікандров та ін), дидактики (С. Гончаренко, О. Савченко та ін); теорії неперервної професійної освіти, зокрема економічної (В. Ледньов, В. Лозовецька, В. Луговий, Н. Ничкало, С. Сисоєва, В. Стрельников, О. Шпак та ін); педагогіки вищої школи (А. Алексюк, В. Андреев, С. Архангельський, Г. Васянович, Р. Гуревич, О. Дубасенюк, М. Євтух, І. Лернер, А. Нісімчук, О. Пехота, В. Сагарда та ін); загальнопсихологічні принципи детермінізму, єдності психіки і діяльності, розвитку психіки (О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, О. Ткаченко, К. Шорохова, М. Ярошевський). Концептуальні положення щодо розвитку та формування особистості аналізували Г. Бал, І. Бех, Б. Братусь, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Ігнатович, Г. Костюк, О. Киричук, О. Леонтьєв, С. Максименко, І. Маноха, Е.О. Помінкін, В.В. Рибалка, О. Є. Самолов, Л.О. Хомич. Положення концепції суб'єктності досліджували К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, А. Брушлінський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, В. Петровський, С. Рубінштейн, В. Шатенко, Г. Титаренко та

інші; уявлення про особистісний потенціал вивчали Д. Леонтьєв, І. Маноха, концепції життєвого шляху особистості – Т. Титаренко, Н. Чепелева: уявлення про саморегуляцію поведінки та діяльності – О. Конопкін, В. Моросанова та інші; сукупність положень особистісно орієнтованого підходу до організації і проведення психологічних досліджень – І. Бех, Н. Литвинова, О. Отич, Є. Егорова, К. Платонов, В. Рибалка, В. Синівський.

Одержані результати дослідження дали змогу відобразити соціальну відповідальність як філософську, соціологічну та психолого-педагогічну проблему, через розкриття різноманітних підходів дослідження поняття “соціальна відповідальність” у науковій літературі; аналіз результативності вузівського процесу формування соціальної відповідальності у майбутніх менеджерів з економіки та виявлення типових труднощів викладачів вищих економічних навчальних закладів у формуванні соціальної відповідальності майбутніх фахівців. Формування соціальної відповідальності у майбутніх менеджерів з економіки відбувалось відповідно до розробленої концепції. Проведене дослідження свідчить, що особистісно орієнтований підхід є засобом формування соціальної відповідальності студентів вищих економічних навчальних закладів. Модель соціальної відповідальності є завданням професійного становлення майбутніх фахівців з економіки. Відповідно до розробленої моделі було структурувано зміст професійної підготовки майбутніх управлінців у вищому економічному навчальному закладі. Крім того, ми підібрали та розробили методики діагностики рівнів сформованості соціальної відповідальності.

Ефективність формування соціальної відповідальності як важливої риси особистості залежить від дотримання педагогічних умов, серед яких ми виокремили такі:

- організація інтерактивної взаємодії між суб'єктами навчального процесу;
- впровадження розвивальних технологій професійної освіти та технологій саморегульованого навчання;
- створення мотиваційного напруження у навчальному процесі підготовки менеджерів з економіки.

Проведене дослідження з формування соціальної відповідальності у майбутніх менеджерів з економіки підтвердило наше припущення. Подальшу роботу спрямуємо на підготовку навчально-методичних посібників за темою дослідження та апробацію моделі в інших навчальних закладах країни.

1. *Борцова М. В.* Факторы становления начальных форм ответственности личности: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Краснодар, 2007.

2. *Лазарко О.* Феномен відповідальності менеджера [Електронний ресурс] Режим доступу до сайту: <http://www.politik/org/ua/pfv/php>
3. *Кривошеєва О. Р.* Формирование социальной ответственности студентов физкультурного вуза: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Омск, 2007.
4. *Пазина О. Е.* Социальная ответственность личности в современном обществе: Автореф. дис. ... канд. философ. наук: 09.00.11. Нижний Новгород, 2007.
5. *Савченко І. Г.* Соціальна відповідальність органів державної влади в умовах розбудови соціальної держави: Автореф. дис. ... канд. наук з державного управління: 25.00.01. Х., 2007.
6. *Сидорова Т. Н.* Особенности социальной ответственности у старшеклассников [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.voppsy.ru/issues/1987/875/875056/htm>
7. *Тернопільська В. І.* Формування соціальної відповідальності старшокласників у позанавчальній діяльності: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. К., 2003.
8. *Шахова Е. Н.* Формирование ответственного отношения к учению у студентов педагогического колледжа в системе контроля знаний: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. М., 2006.
9. *Шушерина О. А.* Ответственность как профессионально значимое качество будущего специалиста [Електронний ресурс] – Режим доступу к сайту: <http://res.krasu.ru/paradigma/1/8.htm>

**DEVELOPING SOCIAL RESPONSIBILITY OF PROSPECTIVE
MANAGERS OF ECONOMICS IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL
TRAINING**

Muza Viyevs'ka

*Kyryvi Rih Economic University of
Vadym Hetman National Economics University of Kyiv
Karl Marx Str., 64, UA-0000 Kryvyi Rih, Ukraine*

In this article the author analyses scientific literature on the issue of student's responsibility development and reveals some aspects of the research on social responsibility development of the prospective managers of economics in the system of their professional training.

Key words: responsibility, social responsibility, development of prospective managers' social responsibility.

**ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БУДУЩИХ
МЕНЕДЖЕРОВ ПО ЭКОНОМИКЕ В СИСТЕМЕ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ**

Муза Виєвська

*Криворожський економічний університет Государственного высшего
учебного заведения “Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана” пр. Карла Маркса, 64, 50000 Кривой Рог, Украина*

Проделан анализ научной литературы по проблеме формирования ответственности у школьников и студентов, а также раскрыты аспекты исследования формирования социальной ответственности у будущих менеджеров по экономике в системе специальной подготовки.

Ключевые слова: ответственность, социальная ответственность, формирование социальной ответственности у будущих менеджеров.

Стаття надійшла до редколегії 11.06.2008

Прийнята до друку 09.10.2008